

Õiguskantsler

Priit Pikamäe
Riigikohus
kantselei@riigikohus.ee

Teie nr

Meie 12.01.2016 nr 9-2/151550/1600161

**Halduskohtumenetluse seadustiku § 112 lg 1 p 1
Põhiseadusele vastavusest (3-3-1-35-15, menetlusabi)**

Austatud Riigikohtu esimees

Leian, et **halduskohtumenetluse seadustiku § 112 lg 1 p 1 ei ole kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse § 24 lõikega 5 ega §-dega 11 ja 12** osas, milles see ei võimalda anda menetlusabi isikule, kes satuks kohtusse pöördudes majanduslikesse raskustesse.

HKMS § 112 lg 1 punktis 1 sisalduv sissetulekust maha arvatavate kulutuste ammendav loetelu ei ole piisav õigusemõistmisele tegelikult juurdepääsuks. Samuti ei võimalda menetlusabi taotluse esitamisele eelnenud nelja kuu keskmise kuusissetuleku arvutamise meetod arvesse võtta muutusi isiku majanduslikus olukorras ega kajastada isiku riigilõivu tasumise võimekust kohtusse pöördumise ajal.

Konkreetne põhiseaduslikkuse järelevalve on lubatav.

Ühtlasi teatan, et ei soovi asja arutamist suulises menetluses.

Riivatav põhiõigus

PS § 24 lg 5 järgi on igal isikul õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. See on õigus saada kohtult õiguskaitset ehk kohtule juurdepääsu õigus, mis peab olema tagatud ka siis, kui isikul puudub raske majandusliku olukorra tõttu võimalus tasuda sellise asja menetlusse võtmiseks nõutud kulusid (sh riigilõivu).

Kohtusse pöördumise erinevate tingimuste kehtestamine kohtusüsteemi efektiivsuse ja sujuvuse ehk põhiseaduslikku järku väärtusena menetlusökoonoomia saavutamiseks on Riigikogu seadusandlik õigus ja vabadus.¹ Seeläbi tagatakse vaidluste lahendamise mõistliku aja jooksul, menetlusõigused ja riigieelarve vahendite sihipärane kasutamine.

Üheks tingimuseks on riigilõivu tasumise kohustus. Kui selle tasumine on isiku majandus seisundi tõttu võimatu või raskendatud, võib taotleda menetlusabi. Riigilõivu suurus ja

¹ RKPJKo 17.07.2009, [3-4-1-6-09](#), p 20, RKÜKo 12.04.2011, [3-2-1-62-10](#), p 38.

menetlusabi moodustavad ühtse terviku,² kuna mõjutavad isiku võimalust kohtusse pöörduda. Enne riigilõivu tasumise küsimuse lahendamist ei hakka kohus vaidlust sisuliselt läbi vaatama.

Konkreetsel juhul riivavad menetlusabi saamise või välistamise tingimused ringkonnakohtusse pöördumise ehk PS § 24 lõikes 5 sisalduvat õigust. Edasikaebeõigust saab kasutada üksnes juhul, kui tasutakse riigilõiv või juhul, kui kohus rahuldab menetlusabi taotluse riigilõivu määra vähendamiseks, selle tasumisest vabastamiseks või osamaksetena tasumiseks. Menetlusabi välistamine on kaebeõiguse intensiivne riive.³

PS § 24 lg 5 kaitseb põhiõigust kohtulikule kaitsele. Erinevalt PS § 15 lõikest 1 on PS § 24 lg 5 näol siiski tegemist lihtsa seadusereservatsiooniga õigusega,⁴ mistõttu võib apellatsiooniasutusele juurdepääsu lävi olla kõrgem kui esimesele kohtuasutusele. PS § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõigust võib käsitada ka PS § 15 lõikes 1 ja PS § 24 lõikes 5 sisalduva kompleksse põhiõiguse – õigusliku konflikti kohtuliku lahendamise õiguse – osana.⁵ PS §-st 15 ja § 24 lõikest 5 koostoimes §-ga 14 tuleneb lisaks ilma seadusereservatsioonita menetluslik põhiõigus tõhusale menetlusele enda kaitseks.⁶ Selle piiramise õigustusena saab arvestada üksnes teisi põhiõigusi või põhiseaduslikke väärtusi.⁷ Igaühel peab olema võimalik oma õigusi kohtus kaitsta ning riigi kohustuseks on selle õiguse tegelik tagamine.

Põhiõiguse ebasoodne mõjutamine tähendab selle riivet.⁸ Praegusel juhul seisneb ebasoodne mõjutamine selles, et HKMS § 112 lg 1 p 1 näeb menetlusabi andmise võimaluse ette üksnes juhul, kui menetluskulud ei ületa eeldatavasti menetlusabi taotleja kahekordset keskmist ühe kuu sissetulekut, mis on arvatud taotluse esitamisele eelnenud nelja kuu keskmise kuusissetuleku alusel ning millest on maha arvatud maksud, sundkindlustuse maksed ja seadusest tulenevate ülalpidamiskohustuste täitmiseks ettenähtud summa, samuti mõistlikud kulud eluasemele ja transpordile.

HKMS § 112 lg 1 p 1 põhiseaduspärasus

Põhiõiguse riive on põhiseaduspärane, kui sellel on legitiimne eesmärk ja riive on ulatuselt proportsionaalne.

Menetlusabi süsteem peab kindlustama kohtule juurdepääsu ilma, et kohtusse pöörduja satuks majanduslikesse raskustesse.

Menetlusabi ei võimaldata igale isikule ja samaväärses ulatuses, vaid Riigikogu on loonud kindlad kriteeriumid, millele peab isik menetlusabi saamiseks vastama. Vastus küsimusele, kellele ja kui palju abi peaks riik andma, sõltub menetlusabi piirangute eesmärkidest.

Menetlusabi saamise piiramise eesmärk on üldjoontes sama riigilõivu eesmärgiga⁹ – kohtusüsteemi efektiivsus ja sujuvus ehk põhiseaduslikku järku väärtus menetlusökoonoomia.¹⁰

² RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-13-10](#), p 52.

³ RKTKm 09.11.2010, [3-2-1-95-10](#), p 9.

⁴ RKÜKo 12.04.2011, [3-2-1-62-10](#), p 38.

⁵ Kommentaar §-le 24, kumm 26. - Eesti Vabariigi põhiseadus. [Kommenteeritud väljaanne](#).

⁶ RKÜKm 22.12.2000, [3-3-1-38-00](#), p 19.

⁷ RKPJKo 07.02.2014, [3-4-1-38-13](#), p 29.

⁸ RKPJKo 06.03.2002, [3-4-1-1-02](#), p 12.

⁹ RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-13-10](#), p 57.

¹⁰ RKPJKo 17.07.2009, [3-4-1-6-09](#), p 20 [3-1-3-10-02](#), p 9.

Selleks püütakse välistada (tõrjuda) liigsete, ilmselgelt põhjendamatute ja pahatahtlike kaebustega kohtusse pöördumist, mis oleks koormav nii teis(t)ele menetlusosalis(t)ele, kohtule kui ka riigieelarvele (riigieelarve vahendite säästlik avalikke huve arvestav kasutamine ja liigsete kulude vältimine¹¹).¹²

Isikule tuleb anda menetlusabi, kui ta riskiks kohtusse pöördumise tõttu majandusraskustesse sattumisega, peaks müüma ulatuslikult vara või võtma laenu suures ulatuses.¹³

Riigilõivust vabastamise küsimus ja küsimus, kas riigilõivust vabastamise piirang on õigustatud, saavad tekkida alles siis, kui on selge, et riigilõiv on põhiseaduspärase suurusega.¹⁴

Kui Riigikohtu ja õiguskantsleri varasemad käsitlused menetlusabi tingimuste proportsionaalsusest lähtusid riigilõivude ülikõrgetest määradest ja neid tasakaalustavatest menetlusabi saamise võimalustest, siis alates 01.07.2012, mil jõustusid varasemaga võrreldes kordades väiksemad riigilõivumäärad, selline üldine eeldus enam ei kehti.

Praegusel juhul on kõne all kohustus tasuda riigilõivu 562,11 eurot, mis on iseenesest väiksem kui [riigilõivuseaduse](#) § 60 lg 7 ja lg 4 koostoime võimalik maksimummäär 750 eurot, kuid märkimisväärselt suurem halduskohtusse pöördumisel nõutavast üldisest riigilõivu määrast 15 eurost.¹⁵ Kõrgemat riigilõivu õigustab kaalutlus, mille kohaselt on maksuvaidluses tegemist varalise vaidlusega olukorras, kus on rikutud subjektiivseid avalikke õigusi. Suhestades riigilõivumäära 2014. a keskmise palgaga 1005 eurot¹⁶ ja miinimumpalgaga 355 eurot,¹⁷ ei ole üldises plaanis tegemist põhiseadusevastaselt kõrge numbrilise summaga (2011.a pidas Riigikohus maksuvaidluses põhiseaduspäraseks kuni 961 euro suurust riigilõivu¹⁸). Üldises plaanis ei tohi riigilõiv tekitada suuri majanduslikke raskusi. Avaliku võimu tegevuse õiguspärasuse kontrollimiseks on nii 562 kui ka 750 eurot iseäranis just inimeste puhul siiski märkimisväärne summa. 2014.a oli Eesti töötajatele tehtud mediaanväljamakse 616 eurot kuus,¹⁹ mis on väiksem kui RLS § 60 lõikes 4 nimetatud riigilõivu maksimummäär. Halvemas majanduslikus seisukorras isikute puhul võib sellises suuruses lõiv välistada riigiga maksuotsuste üle vaidlemise²⁰ või siis mõjutada apellatsioonkaebust mitte esitama (sama suuruses riigilõiv tuleb tasuda teist korda). See oleks vastuolus kohtusse pöördumise õiguse olemuse ja eesmärgiga.

RLS § 60 lg 7 ja 4 koostoimest tuleneb põhimõtteline seadusandja loodud eeldus, et mida suurem on nõude hind, seda tugevam peab olema kohtusse juurdepääsu heidutus. Kuigi riigilõivu maksimummäär ei ületa ilmselget põhiseadusevastasuse määra, kahtlen, kas seadusandja eeldus on tõene, et vaidlustatava summa suurus näitab pöördumise põhjendamatust või pahatahtlikkust. Kohtuasjas lahendatava õigusliku küsimuse keerukus ei seonu otseselt nõudeõiguse rahalise

¹¹ RKPJKo 01.11.2011, nr [3-4-1-19-11](#), p 24.

¹² RKPJKo 26.05.2015, [3-4-1-59-14](#), p 19.

¹³ RKÜKo 12.04.2011, [3-2-1-62-10](#), p 57.3.

¹⁴ RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-13-10](#), p 52.

¹⁵ [Riigilõivuseadus](#)

§ 60. Halduskohtumenetluse toimingud

(4) Kaebuse esitamisel maksuhalduri või muu asutuse tegevuse peale maksusumma, sunniraha või muu makse määramisel ja sanktsiooni rakendamisel või nende sissenõudmisel või tagamisel tasutakse riigilõivu kolm protsenti vaidlustatavast summast, kuid mitte alla 15 euro ja mitte üle 750 euro.

¹⁶ Statistikaameti [andmed](#).

¹⁷ Vabariigi Valitsuse 28.11.2013 [määrus](#) 166 „Töötasu alammäära kehtestamine“.

¹⁸ RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-13-10](#), p 54.

¹⁹ [Mediaanväljamaksed](#). Maksu ja Tolliamet.

²⁰ RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-12-10](#), p 65.

väärtusega. Menetlusökonoomiaga seotud legitiimne eesmärk ei saa seisneda põhjendatult kohtusse pöördujate tõrjumises põhjendamatult kõrge riigilõivuga.²¹ Samuti ei saa toetada halduskohtumenetluse kontekstis metoodikat, mille puhul soodustab riik madalama riigilõivumäära kaudu hinnalt väiksemate asjade lahendamist n-ö ristsubsideerides kõrgemate määradega riigilõivustatud asjade kaudu madalama hinnaga asjade lahendamise tegelike kulutuste katmist.²²

Praegusel juhul tuleb kontrollida, kas HKMS § 112 lg 1 p-s 1 sisalduv sissetulekust maha arvatavate kulutuste ammendav loetelu on piisav õigusemõistmisele tegelikuks juurdepääsuks, ning kas taotluse esitamisele eelnenud nelja kuu keskmise kuusissetuleku arvutamise meetod võimaldab arvesse võtta muutusi isiku majanduslikus olukorras.

HKMS § 112 lg 1 p 1 soodustab oma absoluutsel kujul menetlusökonoomia saavutamist, kuna kohus peab kontrollima üksnes normis nimetatud kulutuste olemasolu ning lähtuma nelja kuu keskmise sissetuleku arvutamise tulemusest. Mida enam on piiratud isiku menetluslikud õigused, seda kiirem, säästlikum ja tõhusam on õiguskaitseüsteem menetlusökonoomia mõttes.

Menetlusabi saamise piirangu põhiseaduspärasuse hindamisel tuleb kaaluda erinevaid alternatiive ning leida sama tõhusatest abinõudest õiguseid kõige vähem riivav.

Üheks alternatiiviks võib olla riigilõivu määra (praegusel juhul 562,11 eurot, RLS § 60 lg 4: [---] kolm protsenti vaidlustatavast summast, kuid mitte alla 15 euro ja mitte üle 750 euro) alandamine. Riigilõiv ei tohiks olla nn keskmise Eesti ettevõtte või inimese jaoks märkimisväärne.²³ 2014.a oli Eesti töötajatele tehtud mediaanväljamakse 616 eurot kuus,²⁴ mistõttu võib maksuvaidluse riigilõivu tasumine olla paljude inimeste jaoks raskendatud. Selliste isikute jaoks võib olla heidutav mõju ka 15 euro suurusel riigilõivul.

Riigilõivude kaudu menetlusökonoomia saavutamine on efektiivsem kui menetlusabi laiendamine.²⁵ Menetlusabi puhul tuleb silmas pidada, et riigilõivu täissumma tuleb kohtumenetluse lõppedes kaotanud poolel ikkagi tasuda. HKMS § 108 lg 1 kohaselt kannab menetluskulud pool, kelle kahjuks otsus tehti. Menetluskulude hulka arvestatakse ka menetlusabi kulud. Riigilõivu alandades väheneks vajadus taotleda menetlusabi ja kohtul jääks enam aega sisuliseks õigusemõistmiseks (s.o põhivaidluste lahendamiseks). Kui lõivumääral ei ole aga enam heidutavat mõju, võib üldine halduskohtusse (sh ringkonnakohtusse) esitatavate kaebuste arv suureneda ja seeläbi kahjustada menetlusökonoomia. Ei saa välistada, et maksuasjades on kohtusse pöördumise heidutav mõju ka väiksema summa puhul kui RLS § 60 lõikes 4 määratletul.

Järgmise alternatiivina võib kaaluda HKMS § 112 lg 1 p 1 üldnormis sissetulekust maha arvata lubavate kulutuste loetelu laiendamist selleks, et kõrvaldada riigilõivu suurusel ja isiku igapäevase tegeliku toimetuleku vajadustest tulenev vahe. Sellisteks võivad olla isiku enda või pereliikme ravimi-, tervishoiu-, side-, toidu-, hügieeni- jm püsikulud. Kui eesmärgiks on inimese inimväärne toimetulek, on võimalik võtta aluseks hoopis toimetulekupiir [sotsiaalhoolekande seaduse](#) § 22 lg 1 järgi - minimaalsed tarbimiskulud toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. See lahendus

²¹ RKPJKo 26.05.2015, [3-4-1-59-14](#), p 20.

²² RKPJKo 26.05.2015, [3-4-1-59-14](#), p 32.

²³ Õiguskantsleri 26.09.2011 [ettekanne](#) nr 3 riigilõivude suurusel, p 75.

²⁴ [Mediaanväljamaksed](#). Maksu ja Tolliamet.

²⁵ RKÜKo 12.04.2011, [3-2-1-62-10](#), p 47.

suurendab küll kohtule juurdepääsu, kuid kahjustab menetlusökonoomia saavutamist ning suurendab riigieelarve koormust. Isikutel oleks võimalus esitada rohkem menetlusabi taotlusi, kuid see tooks kohtule kaasa igakordse täiendava hindamise kohustuse (+ kaebemenetlused). Kokkuvõttes kaasneks sellega rohkem asjaajamist menetlusosaliste ja kohtu jaoks. Kuna HKMS § 112 lg 1 p 1 tingimustele vastavuse korral kontrollib kohus järgnevalt punktide 2 ja 3 tingimusi,²⁶ ei pruugi punkti 1 muutmine anda kaebajale soovitud tulemust.

Lisaks võib kaaluda HKMS § 112 lg 1 p 1 kohase sissetuleku suuruse arvutamise metoodika muutmist viisil, et lõpptulemuse summa kajastaks võimalikult objektiivselt konkreetse isiku majanduslikku olukorda ja võimekust riigilõivu tasuda. Seal, kus võimalik, võiks seadusandja kasutada sama küsimuse reguleerimisel ühtset lähenemist. Selleks võib olla toimetulekutoetuse arvestamise meetod, mille puhul arvestatakse üldjuhul eelmise kuu netosissetulekut,²⁷ õppetootuse saamiseks keskmise sissetuleku arvestamise meetod, mille puhul eelnenud kalendriaasta tuluga²⁸ või muu lahendus.

Praegusel juhul tingis arvutuskäik, mille käigus ei arvestatud kõigi igapäevaseks inimväärses elamiseks vajalike põhjendatud kulutustega, järelduse, et apellant on võimeline riigilõivu tasuma. Praeguse juhtumi näitel ei viinud seadusandja loodud meetod õiglase tulemuseni konkreetset juhul. Õiguslik regulatsioon peab olema vajalikul määral üldistav ega saa väga täpselt arvestada iga regulatsiooniga hõlmatava võimaliku üksikjuhtumiga.²⁹ Selleks, et üksikjuhtumitel saavutada õiglase tulemus, peab regulatsioon võimaldama vajalikku paindlikkust või ka erandit. Praegu HKMS § 112 lg 1 p 1 viimast ei sisalda.

Järgmise alternatiivina on võimalik kaaluda HKMS § 112 lg 1 p-de 1-3 üldsätteid muutmata kohtule põhjendatud üksikjuhtude jaoks erandi tegemise võimaluse loomist. See on olemas tsiviilkohtumenetluses ([TsMS](#) § 181 lg 3¹).³⁰ Kuna halduskohtumenetluse seadustikus puudub

²⁶ HKMS § 112 lg 1:

§ 112. Füüsilisele isikule menetlusabi andmise piirangud

- (1) Füüsilisele isikule ei anta menetlusabi, kui: [---]
- 2) menetlusabi taotleja saab menetluskulud kanda oma olemasoleva ja suuremate raskusteta müüdava vara arvel, millele saab seaduse kohaselt pöörata sissenõude;
- 3) menetlus on seotud menetlusabi taotleja majandus- või kutsetegevusega ega puuduta tema majandus- või kutsetegevusega mitteseotud õigusi.

²⁷ Sotsiaalhoolekande seadus

§ 22². Toimetulekutoetuse arvestamise alused

- (1) Toimetulekutoetuse arvestamise aluseks on üksi elava isiku või perekonna kõigi liikmete eelmise kuu netosissetulek, millest arvestatakse maha makstud elatis, jooksva kuul tasumisele kuuluvad eluruumi alalised kulud ning kehtestatud toimetulekupiir.[---]
- (3) Kui toimetulekutoetuse taotleja või tema perekonnaliige saab sissetulekuid, mis on makstud mitmeks kuuks ette või tagantjärele, võib toimetulekutoetuse arvestamise aluseks võtta taotlemisele eelnenud kuue kuu keskmise sissetuleku.

²⁸ [Õppetootuste ja õppelaenu seadus](#)

§ 5¹. Üliõpilase keskmise sissetuleku arvestamine

- (1) Üliõpilase keskmise sissetuleku arvestamise aluseks on üliõpilase ja tema perekonnaliikmete vajaduspõhise õppetootuse taotlemise õppeaastale eelnenud kalendriaasta tulumaksuseaduse § 12 alusel tulumaksuga maksustatav tulu, arvestamata tulumaksuseaduse 4. peatükis sätestatud mahaarvamisi, tulumaksuseaduse § 13 lõikes 4 nimetatud tulu ning saadud dividendid ja omakapitali väljamaksed.

²⁹ RKPJKo 26.05.2015, [3-4-1-59-14](#), p 25.

³⁰ TsMS § 181 lg 3¹ näeb ette: „Kui menetlusabi taotluse läbivaatamisel ilmneb, et taotleja majandusliku seisundi tõttu puudub alus talle menetlusabi andmiseks, kuid kohus leiab, et tasumisele kuuluva riigilõivu korraga tasumine takistab konkreetse kohtuasja asjaolusid arvestades ebamõistlikult isiku õigust pöörduda kohtusse oma eeldatava ja seadusega kaitstud õiguse või huvi kaitseks, võib kohus menetlusabi korras määrata, et hagiavalduselt või apellatsioonkaebuselt tasumisele kuuluv riigilõiv tasutakse osamaksetena kohtu määratud tähtaja jooksul.“

viide TsMS § 181 lõikele 3¹, puudub HKMS § 1 lg 3 tõttu võimalus kohaldada sätet halduskohtumenetluses.³¹

Halduskohtumenetluses, kus vaidlevad pooled ei ole võrdsed, vaid üksikisik vaidleb avaliku võimuga nõrgema poolena³², peab juurdepääs kohtulikule kontrollile olema hoopis lihtsam, kui seda on tsiviilkohtumenetluses.

Menetlusabi normid kohtlevad sarnast olukorda (kohtule juurdepääsu) erinevalt tsiviil- ja halduskohtumenetluses, mille tulemusena on õiguste kaitstus tsiviilkohtumenetluses isiku jaoks soodsam. Sarnase olukorra erinev kohtlemine on võimalik, kui selleks on legitiimne eesmärk ja erinev kohtlemine on proportsionaalne. Praegusel juhul puudub legitiimne eesmärk halduskohtusse pöördumiseks menetlusabi saamisel rangemate tingimuste kehtestamiseks, kui seda on tsiviilkohtumenetluses.

Kui Riigikogu pidas põhjendatuks teha konkreetse üksikjuhu õiglust tagada aitava erandi tsiviilkohtumenetluse jaoks, peab selline erand olema võimalik ka halduskohtumenetluses. Praegu sellist võimalust ei ole. Sarnane erand oleks halduskohtumenetluse kontekstis siiski vaid miinimum, millest lähtuda. Tulenevalt halduskohtumenetluse olemusest peab kohtule juurdepääs olema ulatuslikum.

Nõustun Riigikohtu halduskolleegiumi 16.11.2015 määruse 3-3-1-35-15 p 11.2 mõttega, et inimene ei peaks olema sunnitud valima oma õiguste kaitseks kohtusse pöördumise ja hädavajalikus ulatuses toidu, ravimite või hügieenitarvete ostmise vahel. See moonutaks kohtusse pöördumise õiguse olemust ja tooks kaasa inimväärikuse rikkumise. Riigilõiv saab olla üksnes kohtusse pöördumist mõistlikult heidutav tingimus, mitte aga takistus.

Kohtul peab olema võimalus teha üksikjuhu õiglust tagava otsustuse, kui ta leiab konkreetse juhtumi asjaoludel, et isikut ei tohi jätta kohtuliku õiguskaitseta. Praegu HKMS § 112 seda ei võimalda, mistõttu ei ole norm mõõdupärane.

Seadusandjal on küll vabadus menetlusökoonomia saavutamiseks kujundada kohtule juurdepääsu tingimused ja valida HKMS § 112 lg 1 p 1 kui üldnormi muutmise, erandnormi loomise vm lahenduse vahel,³³ kuid see ei tohi kaasa tuua üle-eelmises lõigus kirjeldatud olukorda. Samuti ei tohi isik loobuda oma õiguste kaitsmiseks kohtusse pöördumisest, seda iseäranis juhul, kui õiguste võimalikuks rikkujaks on avalik võim. Sellisel juhul oleks riigilõivu ja menetlusabi välistava tingimuse koosmõjul õiguskaitset väljasuretav mõju, mis ei ole õigusriigis lubatav.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

³¹ RKHKm 12.03.2014, [3-3-1-82-13](#), p 10.

³² RKPJKo 19.04.2011, [3-4-1-12-10](#), p 65.

³³ RKÜKo 12.04.2011, [3-2-1-62-10](#), p 57.2: „On seadusandja otsustada, kas luua süsteem, kus [...] riigilõivud on võrdlemisi kõrged (olles samas siiski põhiseaduspäraseks) ja avada lisaks [...] avar võimalus saada riigilõivu tasumiseks menetlusabi, või süsteem, kus edasikaebuselt tasutavad riigilõivud puuduvad või on suhteliselt madalad ning [...] menetlusabi ei saa või saavad seda vaid piiratud juhtudel.“